

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

В.Д. Басай

доктор юридичних наук, професор,
декан Івано-Франківського
факультету Національного
університету «Одеська юридична
академія»

РОЗУМНІСТЬ СТРОКІВ ЯК ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ УКРАЇНИ

Відповідно до ст. 2 КПК України 1960 року пріоритетним завданням кримінального судочинства є охорона прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у ньому [3]. Аналогічним чином завдання кримінального провадження сформульовані у ст. 2 КПК України 2012 року, згідно з якою першочергове значення надається захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження [4]. Одним із таких прав є надане учасникам кримінального процесу ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (у подальшому – Конвенція) право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом [1].

У юридичній літературі дослідженню поняття та критеріїв розумності строків провадження у кримінальних справах присвячена достатня увага. Водночас, комплексний аналіз засади розумності строків кримінального провадження вченими не здійснювався. Викладене зумовило необхідність постановки в якості мети цієї статті дослідження засади розумності строків кримінального провадження з урахуванням норм КПК України 2012 року та судової практики Європейського Суду з прав людини.

На сучасному етапі розвитку кримінально-процесуального законодавства вітчизняний законодавець відносить розумність строків

провадження у кримінальних справах до числа принципів кримінального судочинства. Так, ч. 1 розд. IV Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схваленої Указом Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006 (у подальшому – Концепція), передбачає, що судочинство має ґрунтуватися на системі загальних принципів, до числа яких відноситься і принцип розумності строків провадження, що зобов'язує суд вирішувати справи без невинуватих зволікань та уникати поспішності, що завдає шкоди справедливому судочинству [2]. Аналогічно положенню ч. 1 розд. IV Концепції розумність строків провадження у кримінальних справах визначається у КПК України 2012 року, ст. 28 якого («Розумні строки») включена до глави 2 («Засади кримінального провадження») [4].

Водночас, звертає на себе увагу розбіжність у нормативному визначенні розумності строків провадження за нормами чинного кримінально-процесуального законодавства та положеннями КПК України 2012 року. Так, у ч. 1 ст. 6 Конвенції і ч. 1 розд. IV Концепції розумність строків провадження у кримінальних справах закріплюється шляхом покладення на суд обов'язку розглянути справу упродовж розумного строку [1; 2]. На відміну від ч. 1 ст. 6 Конвенції і ч. 1 розд. IV Концепції, ч. ч. 1, 2 і 5 ст. 28 КПК України 2012 року поширюють дію принципу розумності строків провадження у кримінальних справах не лише на судові стадії, але й на стадію досудового розслідування.

Позиція, наведена у КПК України 2012 року, є більш точною та відповідає тлумаченню Європейським Судом з прав людини ч. 1 ст. 6 Конвенції при розгляді заяв щодо допущених органами досудового розслідування та судами порушень прав особи, закріплених вказаною нормою. Так, у п. 32 Рішення від 22.11.2005 р. у справі «Антоненков та інші проти України» (заява № 14183/02) вказується, що ч. 1 ст. 6 застосовується протягом всього провадження для вирішення питання щодо обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення [7]. При цьому Європейський Суд з прав людини звертає увагу на те, що при визначенні розумності строків провадження у кримінальній справі повинен братися період, починаючи з моменту порушення кримінальної справи щодо особи (наприклад, п. 40 Рішення від 22.11.2005 р. у справі

«Антоненков та інші проти України» (заява № 14183/02), п. 100 Рішення від 26.07.2007 р. у справі «Бельямінсон проти України» (заява № 31585/02)) [7; 10]. Таким чином, виходячи з тлумачення Європейського Суду з прав людини, при визначенні розумності строків провадження враховується загальна тривалість строку провадження у кримінальній справі, починаючи з моменту притягнення особи як обвинуваченого (у випадках, коли кримінальна справа порушена щодо особи – з моменту порушення справи, а у випадках, які тягнуть за собою появу у кримінальній справі підозрюваного – з моменту затримання особи по підозрінню у вчиненні злочину або застосування до особи запобіжного заходу до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого) та закінчуючи постановленням остаточного рішення у кримінальній справі.

Критерії визначення розумності строків провадження викладені у ч. 3 ст. 28 КПК України 2012 року, яка до їх числа відносить: 1) складність кримінального провадження; 2) поведінка учасників кримінального провадження; 3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень [4]. Водночас, останній із наведених критеріїв не є достатньо зрозумілим. Так, у вказаному положенні не конкретизовано використаний термін «спосіб здійснення повноважень», що не дозволяє чітко його визначити. У зв'язку з цим вбачається більш доцільним вести мову не про спосіб здійснення повноважень, а про ставлення осіб, які здійснюють провадження у кримінальній справі, до належного виконання своїх обов'язків.

Наведення критеріїв визначення розумності строків провадження у кримінальних справах у КПК України 2012 року ґрунтується на практиці Європейського Суду з прав людини, який вказує, що розумність тривалості провадження має бути оцінена в світлі конкретних обставин справи з врахуванням критеріїв, напрацьованих Європейським Судом, зокрема складності справи та поведінки заявника і відповідних державних органів. Крім того, також має прийматися до уваги характер процесу та значення, яке він мав для заявника (наприклад, п. 101 Рішення від 26.07.2007 р. у справі «Бельямінсон проти України» (заява № 31585/02), п. 29 Рішення від 20.09.2007 р. у справі «Сердюк проти України» (заява № 15002/02)) [10; 11].

Ще одним критерієм, який повинен враховуватися при визначенні розумності строків провадження у кримінальній справі, є знаходження підозрюваного (обвинуваченого) під вартою та досягнення ним вісімнадцятирічного віку. Такий критерій пропонується закріпити й у новому КПК України. Так, ч. 4 ст. 28 КПК України 2012 року передбачає, що кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, неповнолітньої особи повинно бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово [4]. Вказаний критерій враховується і Європейським Судом з прав людини, яким вказується, що той факт, що протягом періоду розгляду справи заявник перебував під вартою, вимагав від суду певної старанності для швидкого розгляду справи (наприклад, п. 69 Рішення від 04.04.2006 р. у справі «Кобцев проти України» (заява № 7324/02), п. 37 Рішення від 31.01.2006 р. у справі «Юртаєв проти України» (заява № 11336/02)) [8; 9].

Як свідчить практика Європейського Суду з прав людини, недотримання розумності строків провадження у кримінальних справах є порушенням ч. 1 ст. 6 Конвенції і тягне за собою притягнення держави до відповідальності, яка носить майновий характер. Як вказується у Листі Голови Верховного Суду України від 25.01.2006 р. № 1-5/45, відповідальність держави за затягування провадження у справі, як правило, настає в разі нерегулярного призначення судових засідань, призначення судових засідань з великими інтервалами, затягування при переданні або пересиланні справи з одного суду в інший, невжиття судом заходів для дисциплінування сторін у справі, свідків, експертів, повторного направлення справи на додаткове розслідування чи новий судовий розгляд [5].

При розгляді заяв Європейський Суд з прав людини оцінює дотримання національними органами досудового розслідування та судами критеріїв визначення розумності строків провадження у кримінальних справах у сукупності та досліджує належність поведінки як заявника, так і відповідних державних органів. У випадку, якщо неналежна поведінка заявника сприяла недотриманню розумних строків провадження, органи державної влади не звільняються від відповідальності за їх порушення, оскільки на них покладений обов'язок здійснення провадження у

кримінальних справах у відповідності до встановлених у КПК України строків. Так, у п. 69 Рішення від 08.11.2005 р. у справі «Смірнова проти України» (заява № 36655/02) Європейський Суд з прав людини відзначає, що хоча національне законодавство не передбачає жодних спеціальних засобів проти тактик затягувань, суди мали в своєму розпорядженні достатній механізм для забезпечення присутності заявника в суді. Це не звільняло суди від того, щоб дотримуватися вимоги розумного строку відповідно до ч. 1 ст. 6 Конвенції, оскільки обов'язок швидкого здійснення правосуддя покладається, в першу чергу, на відповідні державні органи [6].

Підсумовуючи викладене, потрібно відзначити, що у зв'язку з необхідністю забезпечення та дотримання розумності строків провадження у кримінальних справах потрібно як закріпити у нормах кримінально-процесуального законодавства чіткі критерії визначення їх розумності, так і забезпечити їх дотримання шляхом чіткого визначення механізму відповідальності за допущені порушення і держави, і посадових осіб, які здійснюють провадження у кримінальних справах. При цьому потрібно враховувати тлумачення Європейським Судом з прав людини ч. 1 ст. 6 Конвенції, викладене ним у відповідних рішеннях, постановлених за результатами розгляду заяв щодо допущених органами досудового розслідування та судами порушень прав особи, закріплених вказаною нормою.

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. // Голос України. – 10 січня 2001 року. – № 3 (2503). – С. 6-8.
2. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схвалена Указом Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006 // Офіційний Вісник України. – 2006. – № 19. – Ст. 1376.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 року. Станом на 01.06.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.rada.gov.ua>
4. Кримінально-процесуальний кодекс України 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.rada.gov.ua>
5. Лист Голови Верховного Суду України від 25.01.2006 р. № 1-5/45 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.rada.gov.ua>
6. Рішення Європейського Суду з прав людини від 08.11.2005 р. у справі «Смірнова

проти України» (заява № 36655/02) // Офіційний Вісник України. – 2006. – № 8. – Ст. 495.

7. Рішення Європейського Суду з прав людини від 22.11.2005 р. у справі «Антоненков та інші проти України» (заява № 14183/02) // Офіційний Вісник України. – 2006. – № 41. – Ст. 2784.

8. Рішення Європейського Суду з прав людини від 31.01.2006 р. у справі «Юртаєв проти України» (заява № 11336/02) // Офіційний Вісник України. – 2006. – № 21. – Ст. 1600.

9. Рішення Європейського Суду з прав людини від 04.04.2006 р. у справі «Кобцев проти України» (заява № 7324/02) // Офіційний Вісник України. – 2006. – № 30. – Ст. 2196.

10. Рішення Європейського Суду з прав людини від 26.07.2007 р. у справі «Бельямінсон проти України» (заява № 31585/02) // Офіційний Вісник України. – 2007. – № 87. – Ст. 3218.

11. Рішення Європейського Суду з прав людини від 20.09.2007 р. у справі «Сердюк проти України» (заява № 15002/02) // Офіційний Вісник України. – 2008. – № 7. – Ст. 193.

Анотація

Басай В.Д. Розумність строків як засада кримінального провадження України. – Стаття.

У статті аналізуються поняття та зміст засади розумності строків кримінального провадження. Досліджуються критерії визначення розумності строків провадження у кримінальних справах з урахуванням норм КПК України 2012 року та судової практики Європейського Суду з прав людини.

Ключові слова: кримінальне провадження, засада кримінального провадження, розумні строки.

Аннотация

Басай В.Д. Разумность сроков как начало уголовного производства Украины. – Статья.

В статье анализируются понятие и содержание принципа разумности сроков уголовного производства. Исследуются критерии определения разумности сроков производства в уголовных делах с учетом норм УПК Украины 2012 года и судебной практики Европейского Суда по правам человека.

Ключевые слова: уголовное производство, начало уголовного производства, разумные сроки.

Summary

Basay V.D. Cleverness of terms as principle of criminal proceeding of Ukraine. – Article.

The article is dedicated to the consideration of a concept and maintenance of principle of cleverness of terms of criminal proceeding. The criteria of decision of cleverness of terms of criminal proceeding taking into account the norms of CPC of Ukraine 2012 and judicial practice of European Court on human rights are probed.

Keywords: criminal proceeding, principle of criminal proceeding, clever terms.

О.М. Гаргат-Українчук

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри

кримінального права, процесу і

криміналістики

Івано-Франківського факультету

Національного університету

«Одеська юридична академія»

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРЕЗУМПЦІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Класифікація, яка використовується для дослідження правових презумпцій, виступає як один із способів пізнання досліджуваного правового явища та є логічним процесом віднесення конкретної презумпції до того або іншого виду за певними критеріями або підставами. Мета класифікації правових презумпцій полягає у глибокому та детальному вивченні цього правового явища. Класифікація презумпцій дозволяє глибше зрозуміти їх роль у правовому регулюванні, виявити їх суть і виробити конкретні рекомендації з їх практичного використання.

На сьогодні в юридичній літературі існує безліч класифікацій правових презумпцій, які проводяться за різними підставами, що дозволяє всебічно вивчити наявні в чинному законодавстві України презумпції. При цьому наявність декількох критеріїв розмежування того або іншого явища дає можливість більш суттєво його дослідити.

Однією із основних підстав для розмежування презумпцій в цілому є факт їх правового закріплення. Залежно від їх закріплення в законодавчих